

УДК 159.922:376.5

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ І ВЛАСТИВОСТЕЙ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Шевчишена О.В.

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Стаття присвячується теоретичному дослідженню психології дитини підліткового віку, і, відповідно, питань, пов'язаних з підлітковою обдарованістю. Проаналізовано деякі концепції обдарованості, запропоновані вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Охарактеризовано особистісні якості, які сприяють повноцінному розвитку обдарованої особистості, а також, які виступають в якості дестабілізуючого фактора на шляху до її формування. Розглядаються основні підходи щодо виявлення цієї специфіки. Обґрунтовано специфіку впливу особистісних якостей та властивостей на становлення та розвиток обдарованості у підлітковому віці. Доведено наявність взаємозв'язку між домінуванням в обдарованого підлітка певних особистісних якостей та гармонійним розвитком його особистості. Проаналізовано особливості особистісного розвитку як один з факторів становлення та розвитку особистості обдарованого підлітка. Обґрунтовано значення впливу оточення на стимулювання розвитку в обдарованого підлітка позитивних особистісних якостей задля успішного функціонування його особистості. Виявлено, що в якості особистісних детермінант становлення та розвитку обдарованості в підлітковому віці виступають: внутрішня позитивна мотивація, наполегливість та цілепокладання, адекватна стабільна самооцінка, помірний рівень тривожності та емоційна стійкість.

Ключові слова: психологія обдарованості, дитяча обдарованість, обдарована дитина, підлітковий вік, обдарований підліток, особистісні якості, властивості особистості, особистість обдарованого підлітка.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань сучасної шкільної освіти є не лише виявлення резервів здібних і обдарованих школярів, але й забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на формування та розвиток гармонійно-розвиненої особистості одарованого учня, його здатності до впевнених і самостійних дій у різноманітних навчальних і життєво-побутових ситуаціях, які постають перед ним в процесі взаємодії із суспільним середовищем.

Вирішення подібного роду завдань можливе за умови, якщо психологи ґрунтовно розкриють та всебічно пояснять суть як феномену обдарованості загалом, так і дитячої обдарованості зокрема. П.О. Тедеев вважає, що досягнути консенсусу задля обґрунтування понять, пов'язаних з людською обдарованістю і талановитістю, буває досить складно [16]. Автор акцентує увагу на тому, що «Будь-яка дискусія щодо природи обдарованості і таланту залежатиме від того, як визначати ці терміни: кого вважати обдарованим, а кого талановитим, як проявляються обдарованість і талановитість?» [16, с. 251]. Не дивлячись на те, що галузь освіти обдарованих учнів намагається гнучко реагувати на виклики сьогодення, а відтак, розвивається досить стрімкими темпами, сьогодні існує значна кількість проблем, які не є до кінця розв'язаними та потребують подальшого вивчення. Для прикладу, відкритими залишаються безліч питань: «За якими показниками варто людину характеризувати як обдаровану?», «Хто такі обдаровані діти?», «Який з компонентів у структурі дитячої обдарованості займає чільне місце?». Цей перелік можна продовжувати, але відповіді залишатиметься одноставною. У контексті психології дитячої обдарованості існує багато суперечливих аспектів, які продовжують перебувати на етапі подальшого дослідження, а відтак, потребують глибшого аналізу.

Не зважаючи на багатогранність та різноманітність підходів і концепцій стосовно обґрунтування понять, пов'язаних з обдарованістю, однією з поширених на сьогоднішній день є думка, за якої

поняття обдарованості трактують та розглядають як сукупність здібностей, внутрішніх задатків та передумов, які дають змогу людині за звичних умов життєдіяльності досягати кращого результату на відміну від пересічної людини. Однак, даний, найбільш поширений підхід доповнюється й іншими теоріями. Для прикладу, російські дослідники Д.Б. Богоявленська та В.Д. Щадриков трактують обдарованість не лише як кількісний ступінь прояву здібностей, але й характеризують це поняття як системну якість психіки людини, яка розвивається впродовж життя та надає їй можливість досягати високих результатів в одному або декількох видах діяльності у порівнянні з іншими людьми [2]. Не менш поширеною на даний момент часу є концепція американського психолога Дж. Рензулі, згідно якої обдарованість науковець розглядає як множину трьох характеристик, а саме: інтелектуальних здібностей, які перевищують середній рівень; креативність та наполегливість або мотивація, орієнтована на завдання [11]. Співзвучним з вище зазначеними твердженнями є положення американського вченого Р. Стернберга, за яким обдарованість являє собою щось більше, ніж коефіцієнт розумового розвитку; поряд з когнітивними, в структурі обдарованості чільне місце займають некогнітивні, тобто мотиваційні компоненти, які, у більшості випадків, є вирішальними у реалізації потенціалу обдарованих учнів [27].

Аналіз вище згаданих тверджень дають нам підстави вважати, що треба виходити за межі кінцевого інтелектуального результату особистості одарованої дитини. Адже, як вважають деякі дослідники, у психології обдарованості визначається той факт, що обдарованим дітям і підліткам притаманними є специфічні особливості особистісного розвитку. Психологи звертають увагу на те, що становлення особистості обдарованої дитини має визначені вікові тенденції, які іноді проходять неоднозначно і хворобливо [19].

Тому вище згадане положення ми б хотіли ще доповнити тим, що стимулювання розвитку дитячої обдарованості буде ефективним за умови забез-

печення належного психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку обдарованої дитини в залежності від етапу її вікового зростання.

Беззаперечним є той факт, що підлітковий вік є одним із складних періодів життя людини. Адаптивні в ньому існує багато джерел і починань, від яких залежить подальший розвиток підлітка на наступних етапах його вікового розвитку. Підлітки інтегруються у широкий суспільний простір, швидко розвиваються, прагнуть до самостійності і незалежності. Прояви внутрішнього світу підлітків корелюють з амбівалентністю почуттів, глибиною внутрішньо-особистісних конфліктів та безліччю протиріч, які виникають в цьому віці. Слушною з приводу цього є думка В.І. Моросанової та Е.М. Коноза, за якої в підлітковому віці відбувається формування основних характеристик, які в спромозі чинити вплив на становлення особистості обдарованої дитини [10]. Науковці переконано доводять, що в залежності від умов середовища, в якому розвивається дитина, можуть формуватися такі якості і характеристики, які здатні сприяти становленню обдарованості, або ж навпаки, перешкоджати їй [10].

Відповідно, в контексті актуалізації даної проблематики ми вважаємо за необхідне обґрунтувати специфіку впливу особистісних детермінант на становлення та розвиток обдарованості у підлітковому віці, що й обумовило вибір теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості протікання підліткової кризи, психологічні проблеми підлітків були та залишаються в якості предмета дослідження багатьох вітчизняних науковців. Для прикладу, вивченню підлягали: проблема самотності у підлітковому віці (Богдан М.С. [1], Кірпи́ков А.Р. [8], Третьякова О.А. [18]); психологічна профілактика неврозів обдарованих підлітків (Гулько Г.О. [3], Кулемзіна А.В. [9]); психологічні особливості регуляції рухової активності в учнів 5-9 класів (Данчук Ю.П., Чеканська О.А. [4]); діагностика і корекція агресивної поведінки підлітків (Ткачук А.А. [17]); проблема самоідентифікації у слабозорих підлітків (Дьяков Д.Г. [5]); психологічні особливості інтернет-залежності підлітків з повних та неповних сімей (Якубович А.О., Шмиглюк О.Г. [26]); особливості вирішення вікових завдань підлітка (Ільях А.В. [7]); феномен сім'ї повторного шлюбу у контексті впливу на розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості підлітків (Пустолатов І.В. [14]); розвиток соціальної компетентності підлітків (Прашко О.В. [12]); розвиток соціальної ініціативності в сучасних підлітків (Чиренко Н.В. [21]); психолого-педагогічний супровід одарованої дитини підліткового віку у професійному та особистісному самовизначенні (Савченко Ю.Ю. [15]). В цілому дослідники акцентують увагу на загальних психологічних особливостях протікання підліткової кризи, на фізіологічних і психологічних змінах в організмі підлітків, які обумовлюють перехід від дитинства до зрілості, на психологічних і особистісних якостях підлітків, на потребах, які в цей період стають для них домінуючими.

Однак, незважаючи на те, що психологічні засади розвитку особистості дитини у підлітковому віці часто наводяться у наукових публікаціях, питання взаємозалежності між розвитком різнома-

нітних сторін особистості обдарованого підлітка та домінуванням у нього окремих особистісних якостей і властивостей не виступало в якості предмету окремого дослідження. Незважаючи на значне зростання за останні роки потоку інформації, присвяченої різноманітним аспектам психології підліткового віку, питання впливу особистісних якостей на становлення та розвиток обдарованості у підлітковому віці не набуло належного поширення, а тому потребує подальшого вивчення. Результатом недосконалого дослідження подібної проблеми є систематичне ігнорування педагогами і батьками психології обдарованості у підлітковому віці, що, в свою чергу, здатне чинити негативний вплив як на обдарованих підлітків, так і на осіб, які їх оточують.

Тому метою статті стало вивчення специфіки впливу особистісних якостей та властивостей на становлення та розвиток обдарованості в підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз психологічних та особистісних якостей підлітка дозволив Ю.Ю. Савченко скласти та запропонувати психолого-педагогічний портрет учнів підліткового віку [15]. У цьому віці, на думку автора, їм притаманні: теоретична свідомість; інтелектуальна зрілість, самостійність у вирішенні та виборі способу дій; оволодіння пізнавальними процесами, аргументація та доказ істинності переконань; критичність мислення, здатність до пізнання загальних законів природи та спілкування; науковий світогляд; творча активність; рефлексія; психічні стани; почуття власної гідності, соціальна зрілість; усвідомлення себе членом суспільства та критичне ставлення до себе; професійні інтереси; самовизначення; відкриття внутрішнього світу; усвідомлення індивідуальної цілісності та неповторності; потреба у пошуку сенсу життя; соціальні та моральні переконання; громадянський світогляд; моральне самовизначення [15]. Однак, науковець зауважує, що «Одним з важливих моментів у розвитку особистості підлітка – це формування самосвідомості, потреби пізнати себе як особистість. У підлітка виникає потреба оцінювати власні можливості для того, щоб знайти місце в колективі. Спочатку в основі самосвідомості підлітка міститься судження про нього інших дорослих, друзів. Підліток дивиться на себе очима оточуючих» [15, с. 16]. З приводу цього автор переконано доводить, що «З віком учень самостійно аналізує та оцінює власну особистість, але оскільки він ще не може правильно аналізувати себе, то можуть виникати конфлікти між думкою про себе та реальним положенням у колективі» [15, с. 16]. Тому ми розділяємо наступну думку Ю.Ю. Савченко, за якої положення підлітка в колективі викликає в нього «прагнення до самовиховання, свідомого та цілеспрямованого розвитку власних позитивних якостей, ліквідації недоліків» [15, с. 16]. Однак, порівняно невеликий життєвий досвід, як зауважує дослідник, часто призводить до того, що самовиховання підлітка набирає наївних і дивакуватих форм [15].

Враховуючи велику кількість досліджень в контексті психології обдарованості важко сьогодні не погодитись з тим фактом, що обдаровані підлітки характеризуються специфічними якос-

тями та особливостями особистісного розвитку. З іншої сторони, більшість психологів звертають увагу на те, що особистісний розвиток обдарованого підлітка часто корелює з належно забезпеченими психолого-педагогічними умовами в найближчому оточенні, в якому перебуває та виховується дитина.

Слушною з приводу вище згаданого, на нашу думку, є твердження К. Текекса, згідно якого під впливом оточення в обдарованої дитини можуть бути сформовані такі властивості та якості, які будуть заважати їй досягати консенсусу та конструктивної взаємодії з іншими людьми, а саме: висміювання оточуючих, яке, в більшості випадків виникає як захисна реакція на травмуючий фактор; невміння слухати співбесідника; звичка виправляти інших, яка, здебільшого, являє собою поєднання альтруїзму та егоцентризму [11]. На специфіці впливу оточення щодо стимулювання в обдарованої дитини позитивних та негативних проявів її особистості звертав увагу Н.С. Лейтес [13]. Він вважав, що прискорений темп розумового розвитку визначає не лише ступінь інтелекту дитини, але й характеризує риси її особистості [13]. Тому ми розділяємо наступну думку дослідника, за якою для педагогів основним критерієм оцінювання, як це буває в більшості випадків, є успішність навчання учнів в школі [13]. Тому, як зауважує автор, особливості обдарованої дитини (труднощі в пошуках друзів, проблеми спільної участі в іграх з однолітками, які для них стають нецікавими, прагнення підлаштуватися під інших, для того, щоб бути схожим на всіх, прискорений інтерес до проблем світу і буття) досить часто соціумом сприймаються як аномалії, а іноді й як ознаки відставання та нездатності до адаптації [13]. Дослідник наголошує, що діти, які відзначаються яскравими творчими здібностями, схильні демонструвати такі риси, які часто викликають з боку оточення негативні емоції [13]. До таких рис автор відносить: висока ступінь незалежності в судженнях, відсутність уваги до авторитетів, гурядку та належної організації праці, своєрідність поведінки, яскравість темпераменту [13]. Відповідно, Н.С. Лейтес особливо акцентує увагу на тому, що «Складність становища збільшується й тим, що самі діти усвідомлюють свою несхожість. Вони можуть звинувачувати себе. Сприймаючи свої особливості як аномалію, можуть почати свідомо приховувати свої досягнення і таким чином маскувати свої здібності» [13, с. 41]. Підтвердженням вище згаданої думки є підхід М.Е. Боцманової та О.В. Захарової, згідно якого нестача знань дитини про себе, їх невідповідність дійсності призводить до того, що дитина стає ранимою та чутливою до зовнішніх негативних оцінок, що, в свою чергу, може виступати в якості блокуатора її активності, формуючи негативне ставлення до себе [6].

Аналіз вище згаданих джерел дає нам підстави вважати, що роль соціальних інститутів (сім'ї, загальноосвітніх навчальних закладів) істотно впливає на стимулювання розвитку в дітей таких властивостей і якостей, які набирають пріоритетного значення у становленні та розвитку обдарованості саме у підлітковому віці. Однак, ігнорування батьками та вчителями психологічних проблем дітей підліткового віку, що є непоодиноким явищем, невраховання ними внутрішніх суперечностей, не вирішення яких, в

свою чергу, призводить до загострення внутрішньо-особистісних конфліктів у підлітків, здатні призводити до появи невротичних розладів, які, в цілому, за частотою прояву, найбільш є характерними саме для обдарованих підлітків.

В свою чергу, невроз – це психогенне захворювання, в основі якого лежить протиріччя, яке невдало, нераціонально, непродуктивно вирішується особистістю, що лежить між нею і значущими для неї сторонами дійсності, що викликає болісно-тяжке переживання: невдач в життєвій боротьбі, незадоволення потреб, недосягнення мети, непоправної втрати [3]. Обдаровані діти, особливо підлітки, неодноразово становлять групу ризику стосовно частоти прояву у них невротичних розладів.

Для прикладу, часто обдаровані діти, мотивовані на досягнення, в ситуаціях, де від них вимагається прояв їх здібностей на найвищому рівні (іспити, ЗНО) можуть відчувати тривожність, занепокоєння, втрату впевненості в собі, в гіршому випадку це може призвести до появи невротичних проявів особистості [3]. Г.О. Гулько з приводу цього систематизувала можливі чинники, які провокують невротичні зміни в особистості підлітка, і до них віднесла: 1) біологічні (емоційна лабільність, рухливість нервової системи, хороша емоційна пам'ять, асинхронність розвитку низки функцій та систем організму (випередження розумового розвитку при відставанні моторного), несумісна генетична кореляція окремих властивостей і ознак (наприклад, суміщення яскравої емоційності і холеричного темпераменту зі здібностями до математики чи гри у шахи)); 2) психологічні, в контексті яких також можна виокремити такі риси характеру, які є типовими для обдарованих дітей загалом, а саме: емоційна чутливість, жалісність, наївність, довірливість, сором'язливість, невпевненість у собі, загострене відчуття власної гідності, самолюбство, недолік спонтанності та природності в прояві почуттів, рефлексивність [3]. Окремої уваги автор приділяє групі соціально-педагогічних чинників, до яких відносить психотравмуюче виховання, в руслі якого, в свою чергу, можна виокреплює: вимоги дорослих, що перевищують задатки, можливості та потреби дітей; нестача любові, пестощів та терпіння; непослідовні та суперечливі вимоги по відношенню до дитини; гіперопіка [3]. Цей перелік автор доповнює специфічними невротизуючими чинниками, до яких обдаровані діти особливо чутливі: стримування дитини нормами та вимогами, які прийняті в соціумі; примус дитини до виконавчої позиції; оцінна любов (наприклад, за перемоги, за успіх, а решта – неприйняття або байдужість) [3].

Аналіз вище згаданих джерел дає нам підстави вважати, що обдарована дитина виступає для дорослих в ролі об'єкта задля експериментування розвивальних впливів, які нам пропонує сучасна психолого-педагогічна практика. Так, більшість педагогічних працівників результат власної діяльності вбачають у кількості засвоєних обдарованими учнями знань. Однак, основною потребою сучасної освіти, яка сьогодні у нашому суспільстві є пріоритетною, є потреба в особистостях, які готові демонструвати не лише кількісний, але й якісний рівень засвоєння знань,

які в спрмозі проаналізувати пропоновану вчителем інформацію крізь призму власної особистості, співставляючи її з власними цінностями та життєвими переконаннями.

Однак, як зауважує В. Юркевич, багатьом обдарованим дітям притаманною є властива віку вразливість та пов'язана з нею підвищена емоційна чутливість, яка може виявляти себе в різноманітних формах [24]. Для прикладу, підвищена емоційність, за переконаннями автора, «іноді має досить «голосний» характер, виявляючись у схильності до бурхливих, яскравих афектів. В інших випадках вона має прихований, внутрішній характер, виявляючись у надмірній сором'язливості під час спілкування, у відсутності сну, а іноді у деяких психосоматичних захворюваннях» [24, с. 3]. Співзвучною, з вище згаданою інформацією, на нашу думку, є підхід Дж. Фрімен, за яким прояви обдарованості неодноразово корелюють з якостями і властивостями особистості; іноді особистісні характеристики здатні вносити більший внесок у досягненні значущих результатів на противагу інтелектуальному фактору [19]. Відповідно, автор робить акцент на ролі позитивних емоцій у розвитку здібностей в дітей [19]. Страх, за переконаннями дослідника, може паралізувати інтелектуальні прояви дитини; надмірне керівництво дорослих виступає в якості дестабілізуючого фактора на шляху до формування у високоінтелектуальних дітей розвинутої саморегуляції [19]. Серед особистісних якостей індивідів, які домоглися значних успіхів, Дж. Фрімен виділяє наступні: емоційна стабільність; висока продуктивність; мотивація; захоплення; низький рівень тривожності [19]. Однак, як зауважує науковець, здібним людям притаманні свої проблеми; інтелект іноді здатний виступати в якості психологічного бар'єру; «особливі стреси» обдарованих підлітків здатні провокувати розвиток депресій та суїцидальних намірів [19]. У випадку, якщо в процесі навчання здібних дітей їх потенціал не помічається і не використовується в повному обсязі, виникають емоційні проблеми. Частина дітей може почати ігнорувати навчання, виявляючи при цьому нонконформіський настрій і впевненість у власних силах. Інша частина поступово втрачає інтерес до навчання, зникає мотивація до діяльності, виникає емоційний дискомфорт, можлива занижена самооцінка. За думкою Дж. Фрімен, такі особистісні якості, як мотивація, самодисципліна, допитливість і прагнення до автономії є ключовими для обдарованої дитини [19].

В контексті вище згаданого переліку особистісних якостей, запропонованого Дж. Фрімен, окрему увагу ми б хотіли приділити мотивації як важливій особистісній детермінанті у становленні та розвитку обдарованості у підлітковому віці. З приводу мотиваційного компоненту як важливої складової дитячої обдарованості слухним, на нашу думку, є особистісний підхід до проблеми здібностей, розроблений В.Е. Чудновським [23]. На думку автора неправомірно вважати, що здібності виключно позитивно впливають на формування особистості людини. В історії людства існує чимало прикладів, за яких люди, не відзначаючись особливими можливостями, завдяки позитивним особистісним якостям, досягли висо-

ких успіхів у обраній професії [23]. Відповідно, В.Е. Чудновський наголошує, що розвиток здібностей, у більшості випадків, обумовлюється спрямованістю особистості та сформованою ієрархією мотивів [23]. Людина з видатними обдаруваннями, за переконаннями дослідника, повинна відзначатися такими якостями особистості, які б для неї виступали в ролі поштовху задля реалізації власного потенціалу [23].

В контексті психології обдарованості, її загальних та спеціальних складових, окремої уваги, на нашу думку, заслуговує підхід Л. Чорної [22]. Науковець переконана, що «Незважаючи на всезагальне прийняття аксіоми про універсальний характер творчості людини, про різноманітність і різнобічність проявів її обдарувань, дослідження взаємодії складових креативності, інтелекту та особистості є вкрай недостатніми» [22, с. 125]. Автор вважає, що суттєвими характеристиками обдарованості, а отже загальними компонентами всіх видів обдарованості є її когнітивні та когнітивно-особистісні складові, а саме оригінальність та творче настановлення мислення. [22]. Останнє розуміється автором як готовність особистості діяти творчо й оригінально в різноманітних умовах діяльності [22]. Гіпотеза експериментального дослідження науковця полягала в тому, що обдаровані особистості будуть проявляти стабільно високий рівень оригінальності мислення незалежно від тих інструкцій (або настанов), які подає експериментатор, тобто від зовнішніх стимулів діяльності [22]. У своєму дослідженні Л. Чорна використовувала модифіковані завдання класичного тесту творчих здібностей Дж. Гілфорда, а саме: складання речень, які б обов'язково містили в собі серед інших три слова, які були задані експериментатором і творення нових визначень поняття [22]. Результати дослідження дозволили науковцю констатувати, що в цілому учні, які використовували завдання з «нейтральною» інструкцією, склали значно більше речень і визначень поняття, ніж учні, які використовували завдання, яке містило настанову на оригінальність мислення, тобто показники продуктивності падають, коли діє творча настанова [22]. Відповідно, автор розділяє твердження значної кількості дослідників, за якими притаманність обдарованій особистості таких якостей, як соціальна незалежність, нонконформізм, готовність до ризику, наполегливість, винахідливість тощо пов'язується лише з певними видами креативності, а саме з умінням вирішувати проблеми, яке, в свою чергу відноситься до академічно наукової обдарованості [22].

Тому, як зауважують деякі науковці, знання парадигма в освіті останнім часом справедливо критикується, оскільки, як свідчить життєва практика, не завжди є показником успішності людини та гарантом плекання гармонійної особистості [12]. О.В. Прашко стверджує, що «У час постійних реформ, що супроводжуються зниженням рівня життя, втратою традиційних ціннісних орієнтацій, послабленням соціальних зв'язків між людьми, збільшенням поляризації населення у духовній, політичній площині, різними поглядами на культурну спадщину, діти та підлітки опинилися вразливою групою населення. Знижується рівень народжуваності, фізичного та пси-

хічного здоров'я дітей. Відбулися зміни в ціннісних орієнтаціях підлітків. Фіксується збільшення ролі особистісних цінностей при зниженні суспільнозначущих (бути корисним та потрібним людям)» [12, с. 66]. Відповідно автор переконливо доводить, що «Від успішного здійснення процесу розвитку залежить реалізація підлітками у майбутньому власних здібностей і задатків, можливість стати соціально зрілою особистістю, бути корисним суспільству, створювати сприятливі умови для власної життєтворчості» [12, с. 66].

На думку А.А. Юсіфової «Визначальним чинником життєдіяльності творчої особистості можна вважати мотиваційні механізми як систему збуджувальних чинників, що стимулюють та спрямовують поведінку суб'єкта» [25, с. 140]. Вище згадане твердження корелює з іншими поширеними підходами. Для прикладу, Дж. Рензулі у порівнянні з високим рівнем інтелекту та креативністю однією з домінуючих складових обдарованості вважає мотивацію. Співзвучною з вище згаданим

положенням є підхід А. Маслоу, який в контексті ієрархії людських потреб окрему увагу приділяє прагненню людини до самоактуалізації, реалізації власного потенціалу та досягнення максимального розкриття власних здібностей. А це можливе за умови використання особистістю притаманних їй креативних властивостей [20].

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми психології обдарованості дозволив нам зробити висновок про те, що в якості особистісних детермінант становлення та розвитку обдарованості в підлітковому віці виступають: внутрішня позитивна мотивація, наполегливість та цілепокладання, адекватна стабільна самооцінка, помірний рівень тривожності та емоційна стійкість. Однак, піднята проблема не вичерпує всієї її багатогранності. Перспективою подальшого дослідження може стати вивчення суб'єктивних чинників гармонійного розвитку обдарованої особистості у старшому шкільному віці.

Список літератури:

1. Богдан М.С. Проблема самотності у підлітковому віці / М.С. Богдан // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (19-20 грудня 2014 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 5-8.
2. Боговлянская Д., Щедриков В. Рабочая концепция одаренности – М. 1996. – 96 с.
3. Гулько Г.О. Психологічна профілактика неврозів обдарованих підлітків / Г.О. Гулько // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (19-20 грудня 2014 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 9-12.
4. Данчук Ю.П., Чеканська О.А. Емпіричне дослідження психологічних особливостей регуляції рухової активності учнів 5-9 класів / Ю.П. Данчук, О.А. Чеканська // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (19-20 грудня 2014 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 12-16.
5. Дьяков Д.Г. К проблеме построения автобиографического нарратива в ходе самоидентификации у слабовидящих подростков / Д.Г. Дьяков // Психология та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 лютого 2016 року): Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 8-10.
6. Захарова А.В., Боцманова М.Э. Как формировать самооценку у школьника // Начальная школа. – 1992. – № 3. – с. 58-65.
7. Ільяш А.В. Особливості вирішення вікових завдань підлітка / А.В.Ільяш // Психология та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 лютого 2016 року): Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 31-33.
8. Кирпиков А.Р. Позитивные аспекты переживания одиночества в подростковом возрасте: автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата психологических наук: спец. 19.00.03. «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / А.Р. Кирпиков. – Москва, 2002. – 181 с.
9. Кулемзина А.В. Одаренные дети как группа риска по формированию невротического состояния / А.В. Кулемзина // Сибирский психологический журнал. – 2003. – № 18. – С. 105-110.
10. Моросанова В.И., Коноз Е.М. Стилевая саморегуляция поведения человека / Е.М. Коноз, В.И. Моросанова // Вопросы психологии 2000. № 2.
11. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слущкого; Предисл. В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
12. Прашко О.В. Програма спецкурсу з розвитку соціальної компетентності підлітків / О.В.Прашко // Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал. – № 3 (34). – К., 2015. – С. 66-76.
13. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтеса. – М.: Изд. Центр «Академия», 1996. – 416 с.
14. Пустулатов І.В. Феномен сім'ї повторного шлюбу у контексті впливу на розвиток ціннісно-сміислової сфери особистості підлітків / І.В. Пустулатов // Психология та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 лютого 2016 року): Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 35-36.
15. Савченко Ю.Ю. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини підліткового віку у професійному та особистісному самовизначенні / Ю.Ю. Савченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал. – № 12 (43). – К., 2015. – С. 13-18.
16. Тадеєв П.О. Сучасні концепції обдарованості: ретроспективний огляд праць американських учених / П.О.Тадеєв // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: матеріали III Міжнар. наук-практ. конф., (Київ, 21 верес. 2010 р.) / Київський інститут обдарованої дитини. – К.: Київський інститут обдарованої дитини, 2010. – С. 251-257.
17. Ткачук А.А. Диагностика и коррекция агрессивного поведения подростков / А.А. Ткачук // «Перспективні напрями розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук»: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: м. Харків, Україна, 12-13 лютого 2016 року). – Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – С. 86-90.
18. Третьякова О.А. Субъективность личности как условие преодоления одиночества в подростковом возрасте: автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата психологических наук: спец. 19.00.03. «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / О.А.Третьякова. – Тамбов, 2009. – 152 с.

19. Ушакова І.В. Специфіка особистісних якостей в становленні обдарованої особистості / І.В. Ушакова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч. II. – С. 119-125.
20. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб: Питер, 1999. – 608 с.
21. Чиренко Н.В. Виховання соціальної ініціативності: специфіка уявлень підлітків та дорослих лідерів щодо сутності поняття / Н.В. Чиренко // Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал. – № 5 (36). – К., 2015. – С. 46-48.
22. Чорна Л. Обдарованість, її загальні та спеціальні складові / Л. Чорна // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч. II. – С. 125-134.
23. Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности. – М.: Знание, 1986. – 80 с.
24. Юркевич В. Особистість і проблеми обдарованої дитини // Завуч. – 2003. – № 17-18. – С. 2-3.
25. Юсіфова А.А. Роль творчості у розвитку особистості / А.А. Юсіфова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч. II. – С. 135-142.
26. Якубович А.О., Шмиглюк О.Г. Психологічні особливості інтернет-залежності підлітків з повних та неповних сімей // А.О. Якубович, О.Г. Шмиглюк // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 лютого 2016 року): Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 12-13.
27. Sternberg, R. J. What do we mean by giftedness? A pentagonal implicit theory / R. J. Sternberg & Zang, L. // Gifted Child Quarterly, 25 (3), 1995. – P. 103-107.

Шевчишена О.В.

Хмельницький обласний інститут последипломного педагогічного образования

ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ И ОСОБЕННОСТЕЙ НА СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ОДАРЕННОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация

Статья посвящается теоретическому исследованию психологии ребенка подросткового возраста, и, соответственно, вопросов, касающихся подростковой одаренности. Проанализировано некоторые концепции одаренности, предложенными отечественными и иностранными исследователями. Охарактеризовано личностные качества, которые способствуют полноценному развитию одаренной личности, а также, которые выступают в качестве дестабилизирующего фактора на пути к ее формированию. Рассматриваются основные подходы, касающиеся выявления этой специфики. Доведено специфику влияния личностных качеств на становление и развитие одаренности в подростковом возрасте. Доказано наличие взаимосвязи между доминированием в одаренного подростка некоторых личностных качеств и гармоничным развитием его личности. Проанализировано особенности личностного развития как один с факторов становления и развития личности одаренного подростка. Доведено значение влияния среды на стимулирование развития в одаренного подростка позитивных личностных качеств, необходимых для успешного функционирования его личности. Выявлено, что в качестве личностных детерминант становления и развития одаренности в подростковом возрасте выступают: внутренняя позитивная мотивация, настойчивость и целеполагания, адекватная стабильная самооценка, умеренный уровень тревожности и эмоциональная устойчивость.

Ключевые слова: психология одаренности, детская одаренность, одаренный ребенок, подростковый возраст, одаренный подросток, личностные качества, особенности личности, личность одаренного подростка.

Shevchyshena O.V.

Khmelnytsky Regional In-Service Teacher Training Institute

THE INFLUENCE OF PERSONAL QUALITIES AND PROPERTIES ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF TALENT IN ADOLESCENCE

Summary

The article is devoted to theoretical study of child's psychology in adolescence and issues related to teenage talent. It analyzes some concepts of talent offered by home and foreign researchers. The focus is on characteristic of personal qualities that contribute to the full development of a gifted person and act as a destabilizing factor towards its formation. The author examines the main approaches to the detection of this specification. The specific impact of personal qualities and properties of the formation and development of talent in adolescence is substantiated. The article proved the relationship between dominance in the gifted teenager of certain personal qualities and harmonious development of his personality. The features of personal development as a factor in the formation and development of personality of a gifted teenager are analyzed. The author grounded the impact of environment to stimulate development in a gifted teenager of positive personal qualities for the successful performance of his personality. It is found that the determinants of personality formation and development of talent in adolescence are: internal positive motivation, persistence and goal-setting, adequate, stable, self-appraisal, moderate level of anxiety and emotional stability.

Keywords: psychology of giftedness, gifted children, a gifted child, adolescence, a gifted teenager, personal qualities and properties, an individual personality of a gifted teenager.